
ראשיתו של האר"י במצרים

Author(s): ד' תמר

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ספר זכרון ליצחק בער, (תשל"ט) מ"ד, pp. 229-240

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70050315>

Accessed: 26/11/2011 12:39

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

ראשיתו של האר"י במצרים

מאת דוד תמר

לעתים קרובות אתה מוצא בהיסטוריה שהאגדה משפעת יותר מן המציאות. צעיף האגדה שעוטה דמות היסטורית מלפף את הדורות. האגדה נעשית למציאות ריאלית. יש שהאגדה נולדת בחייו של האיש או סמוך לאחר מותו ויש שהיא נולדת זמן מופלג לאחר מותו. מדרך הטבע הוא שאישיות שכל עיסוקה בדברים שהם מכבשונו של עולם צפויה יותר להילה של אגדה ולעטרה של בעל שם ושל בעל מופת מאישיות העוסקת בהלכה הראציונאלית. לפיכך תולדות חייו של מרן ר' יוסף קארו, כפי שהן ידועות לנו, הן תולדות חייו של אדם גדול, השריות בתחום המציאות, שלא נסוך עליהן אור עליון (להוציא פרשת המגיד), ואילו תולדות חייו של האר"י האגדה מלווה אותן מלידתו עד להסתלקותו. קרוב לוודאי שכבר בימי חייו התהלכו עליו אגדות בצפת וסמוך לאחר פטירתו מן העולם האגדה הולכת ומכה שורש, עושה ענף למטה וענף למעלה. כך כתב ר' שמשון בקי (או פק), תלמידו של ר' יוסף נ' טבול, שהיה אחד משני תלמידיו המובהקים של האר"י, באיגרת שנשלחה מצפת בשנת שמ"ב, עשר שנים לאחר פטירתו של האר"י:

והוא היה מבין שיח אילנין וצפצוף עופות ובהמות ומרוצת המים, וכאשר היה מסתכל בצל האדם . . . היה מכיר ביצר טוב ויצר הרע המלוין את האדם תמיד והיה יודע כל העונות שעשה האיש ההוא, והיה אומר לו מה שעשה בחדרי חדרים והיה מכיר גלגול הנשמו' של כל אדם בפרט, ולרוב קדושתו בשגם שכל רצונו היה מדבר עם נשמו' הקדושי' אשר בארץ המה¹.

ובעיקר הפליג בכך ר' שלמה שלומיל מדרעזניץ שבמורביה, שהגיע לצפת בחול המועד סוכות שס"ג (1602), שלושים שנה ומעלה לאחר פטירת האר"י. אגרותיו, שנקראו אחר-כך בשם "שבחי האר"י", הן סיפורי חסיד, המאמין באמונה שלימה שלא ייפלא מרבו דבר, והן משמשות במידה מסוימת מעין אב-טיפוס ל"שבחי הבעש"ט". תמיהני אם יש אדם מישראל למן חתימת התלמוד עד הבעש"ט שהאגדה השפיעה עליו כל כך הרבה מקרן השפע שלה כמו על האר"י הקדוש.

1 ירושלים ללונדן, ב (תרמ"ז), עמ' 146–147. וראה עוד: ד' תמר, מחקרים בתולדות היהודים בארץ ישראל ובאיטליה, ירושלים תשל"ג² [להלן: מחקרים], עמ' 145–146, 153 הערה 19; מ' פכטר, "דמותו של האר"י בהספד שהספידו ר' שמואל אוזייה", ציון, לו (תשל"ב), עמ' 22–40; ד' תמר, "על אגדת האר"י ועל הספדו של ר' שמואל די אוזייה", סיני, עו (תשל"ה), עמ' עז–פד.

ידיעות ממש על תולדות חייו של האר"י הן מועטות ביותר. אנו יודעים שהוא עלה לצפת בשנת ש"ל בהיותו בן שלושים ושש שנים. הוא חי בה כשתי שנים ומחצה וכל העיר רעשה מגדולתו. היה תלמידו של ר' משה קורדובירו זמן קצר. מסתבר שעיקר פעילותו בצפת התחילה רק לאחר פטירתו של הרמ"ק בכ"ג בתמוז ש"ל. זאת אומרת שהאר"י פעל בצפת שתי שנים בדיוק — בכ"ד בתמוז של"ב נפל למשכב ונפטר אחד-עשר יום לאחר מכן, בה' באב של"ב.

נבוא עכשיו לדון בתולדותיו של האר"י לפני שעלה לצפת. הוא נולד בירושלים בשנת רצ"ד. והעיד החיד"א: "ומפי זקני שער נודע הבית שנולד בו וזכינו לראותה"². איננו יודעים דבר על הוריו ועל ימי ילדותו. האגדה יודעת לספר שאליהו הנביא נגלה לאביו לבשר את לידתו ושהוא מל את הילד. זו אגדה ראשונה על גילוי אליהו, שלפי האגדה זכה לה האר"י כל ימיו. בהיותו כבן שמונה שנים נפטר אביו והוא ירד עם אמו למצרים לבית דודו אחי-אמו, מוכס עשיר בשם מרדכי פרנסיס. בהיותו כבן חמש-עשרה שנים נשא את בת-דודו לאשה. מסתבר שחינוכו ולימודיו בימי בחרותו היו כדרך בחורים בני גילו. כבר בצעירותו חיבר שיטה על מסכת זבחים עם רבו ר' בצלאל אשכנזי, שהיתה בידי ר' אהרן אלפנדרי, כפי ששמע החיד"א מפיו, ונשרפה בשריפה שהיתה באיזמיר³. האר"י היה מעין תלמיד-חבר לר' בצלאל אשכנזי, דהיינו שהיה מופלג בתורה כבר בימי בחרותו. ושניהם, הרב"א והאר"י, היו תלמידיו בהלכה של הרדב"ז, רבה של מצרים. ייתכן שהרדב"ז, שהיו אצלו תורת הנגלה ותורת הנסתר במקום אחד, היה רבו של האר"י גם בקבלה. מן הראוי להזכיר כאן את המסורת, שמביא ר' אליהו הכהן האיתמרי, בעל "שבט מוסר", שלמדו לפני הרדב"ז שלושה תלמידים בשם יצחק, ר' יצחק לוריא, ר' יצחק אפומאדו ור' יצחק פאסי,

יום אחד נכנס מהר"י אשכנזי וצ"ל לפני רבו ואמר, שלשה יש כאן ששמותם יצחק, ותמה הרב על דבריו היותם בלתי מובנים. ואמר לו, בני, מה כונתך בזה, דמי לא ידע שיש כאן שלשה ששמותיהם יצחק. ואמר לו, רבי, כונתי לומר שלשה שמות של יצחק יש כאן, כלומר שלשה יצחק יש כאן וכל אחד נפרד לענין אחר, אני יצא שמי בכל העולם בחכמת הקבלה... והנה נתקיימו דבריו, שהרי בעינינו ראינו כמה גדלה חכמתו של הרב בחכמ' הקבלה⁴.

אמנם הסיפור כולו יש בו מריחה ומרוחה של האגדה, אבל יכול להיות יסוד היסטורי

2 שם הגדולים [להלן: שה"ג], בערך רבינו האר"י.

3 שם. ועיין בהקדמתו של ר' בנימין מוטאל ל"תמת ישרים", שבה הוא כותב שהיה תחת ידו ר"ף מוגה על-ידי ר' בצלאל אשכנזי ועל-ידי האר"י. וכבר העיר על כך החיד"א שם (בשה"ג נכתב בטעות ר"ן מוגה, ואיני יודע אם זו טעותו של חיד"א או של המדפיס). המהר"י אל הנוצר בכתב-יד של פירוש סוגיות בתלמוד בבלי, איננו האר"י, כפי שסבר מ' בניהו (ספר היובל לחנוך אלבק, ירושלים תשכ"ג), אלא ר' יוסף אבן לב, כפי שהוכיח: ח' בנטוב, ספונות, יג (תשל"א-תשל"ח), עמ' ט ואילך.

4 מדרש אליהו, איזמיר תקי"ט, יב ע"ד.

לעובדה שכבר בימי בחרותו של האר"י חשקה נפשו בתורת הסוד וראה את עצמו ראוי ליכנס לפרדס. כן שומעים אנו מסיפור זה שסופר עליו שבהיותו עדיין תלמיד צעיר לימים כבר שרתה עליו מעין רוח הקודש.

על כל פנים, בשנים הללו, כאשר היה סמוך על שולחן חמיו העשיר בקאהיר, עסק כנראה במסחר. נמצא בידינו מכתב משנת חוש"ה⁵, שבו מדובר על עסקי פלפלין של האר"י. כמה חכמים סברו שהכוונה בשנת חוש"ה לשנת שי"ט⁶, אבל כבר כתבתי במקום אחר שהכוונה לשנת ה' אלפים שי"ד⁷, כאשר האר"י היה בן עשרים שנה בלבד ולא בן עשרים וחמש שנה, דהיינו בזמן שעדיין לא נכנס כנראה לפרדס. הוא הדין במכתב אחר, הדין בענייני מסחר, שנכתב ונחתם בעצם כתב־ידו של האר"י, נכתב כנראה בשנים הללו ולא בימי ישיבתו של האר"י בצפת, כפי שנטתה לכך דעתו של הר"ש אסף ז"ל, שפרסם את המכתב⁸.

כיצד נכנס האר"י לפרדס הקבלה? האגדה מספרת כי באחד הימים כאשר האר"י בא כדרכו לבית־הכנסת בקאהיר, שהיה רגיל להתפלל בו, ישב לידו אנוס אחד, שהיה ממלמל ומתפלל מתוך ספר בכתב־יד. כאשר הציץ האר"י בכתב־היד, ראה מיד שהוא מלא סודות עליונים. לאחר התפילה פנה האר"י לאותו אדם ושאל אותו על הספר ועל תוכנו. הלה הודה לפניו שאין הוא יודע לקרוא בספר שלפניו ובכלל אין הוא מבין ואין הוא יודע לקרוא בלשון הקודש מכיון שהוא מן האנוסים. הוא אחז את הספר בידי ועשה עצמו כקורא בו מכיון שבוש משאר המתפללים, שהיו מתפללים מתוך ספרים שבידיהם. האר"י הפציר בו למכור לו את כתב־היד והיהודי האנוס הסכים לכך לאחר שהאר"י הבטיח לו להשתדל אצל חמיו המוכס שיוותר לו על תשלום דמי־מכס לסחורה שעמד להביא למצרים⁹. לאחר שהאר"י קנה ספר עלום שם זה, שכנראה לא היה ספר הזוהר¹⁰, היה הוגה בו תדיר והתחיל לענות בצום נפשו ולסגף עצמו בסיגופים קשים; אבל הראו לו בחלום שאין הסיגופים מספיקים והלך ונתבודד שש או שבע שנים בבית אחד, על שפת הנילוס, "ולא היה הולך לביתו כי אם משבת לשבת ולא היה מדבר אפי" עם אשתו כי אם בלשון הקודש"¹¹. ישנן כמה מסורות בעניין זה ב"שבחי האר"י" וב"ספר הכונות ומעשה נסים" לגבי השנים שסגר עצמו מבני־אדם, אבל אין לפקפק ביסוד ההיסטורי שבמסורת זו. וכך מעיד החיד"א, בהמשך לדברים שהבאנו

5 נתפרסם על־ידי א"ג וורמאן: *REJ*, LVII (1909), pp. 281–282.

6 וורמאן, שם; ש' אסף, מקורות ומחקרים, ירושלים תש"ו, עמ' 204; "כנעני, מאסף ציון, ו (תרצ"ד), עמ' קצב.

7 מחקרים, עמ' 145 הערה 9. שם לא ציינתי משום מה אני סבור כך. ואביא כאן את הראייה לדבר. בסוף המכתב נאמר: "והיה זה ביום שלישי שני ימים לחדש אלול שנת חוש"ה". רק בשנת שי"ד ולא בשנת שי"ט חל ב' באלול ביום ג'.

8 מקורות ומחקרים (לעיל, הערה 6).

9 ספר הכונות ומעשה נסים, קושטא ת"ף, דף ב.

10 כך משמע מן הלשון בספר הכונות, שם, ב ע"ב: "והרב היה מעיין בזה הספר ובספר הזוהר".

11 שם.

למעלה: "וזכינו לראותה [הבית שנולד בו האר"י בירושלים] ולראות מדרשו ובית תפלתו בארץ מצרים, והמקום אשר נתבודד במצרים הישנה ששה שנים כל ששת ימי המעשה"¹². הגרעין ההיסטורי של האגדה עם האנוס הוא בכך שכנראה עיקר גדולתו של האר"י בתורת הח"ן לא בא מפי מורים וספרים, אף-על-פי שייכתן, כאמור למעלה, שהרדב"ז היה רבו של האר"י גם בחכמת הנסתר. ואולי הגה האר"י כבר בכמה ספרים בתורת הסוד בשעה שלמד אצל ר' בצלאל אשכנזי, שהיתה לו ספרייה גדולה. שמא קרא כבר אז בכמה ספרי קבלה קדמונים כגון ספריו של הרמב"ן וכגון ספר "ברית מנוחה", המיוחס לר' אברהם בר' יצחק מרימון ספרד (גרנדה), שהאר"י העיד עליהם לאחר-מכן שהם הספרים היחידים למן זמנם עד לימיו של המכוונים לאמיתה של תורת האמת. ואולי הגיע כבר אז לידי ספר "פרדס רמונים" של ר' משה קורדובירו, שנשלם כבר בשנת ש"ח¹³.

כתבנו למעלה שהאר"י נתבודד וסגר עצמו מפני העולם שש או שבע שנים בבית אחד בשפת הנילוס. דבר זה אירע לדעתנו בין השנים שי"ח-ש"כ. יש להסב את תשומת-הלב לתעודה אחת, שחכמים לא השגיחו בה. אני מכוון לכתב-ההסכמה של רבני מצרים משנת שי"ח (1557), שיש בו מעין רמז לכניסתו של האר"י לעולם של סיגופים ושל חסידות. החיד"א מעיד שראה את כתב-ההסכמה בכתב-ידו של ר' חיים ויטאל¹⁴, והוא כנראה כתב-ההסכמה שנתפרסם בספר "לבושי שרד" על חו"מ לר' דוד שלמה אייבשיץ, ובספר "ברכת הארץ" לר' ברוך דוד כהנא¹⁵, ותמיהי שנועלם מעיני החכמים¹⁶. החכם החתום חמישי על כתב-ההסכמה הוא ר' יצחק לוריא¹⁷, שתחיתתו באה לאחר חתימתו של רב-רחברו ר' בצלאל אשכנזי. נראה שתלמידיו של הרדב"ז החתומים על ההסכמה היו מעין חבורה או קבוצת חברים, דוגמת החבורות והחברים של צפת¹⁸. אמנם עיקר ההסכמה דן בעניין מינוי חכמים בהסכמת הרוב,

שלא להתמנות שום מינוי ושלא להסכים בשום הסכמה כללית לא בכתב ולא בע"פ

12 שה"ג, בערך האר"י.

13 ראה בחיבורי: האר"י הקדוש, ירושלים תשל"ז, עמ' 12.

14 שה"ג, שם. והשווה הערת: תרביץ, מה (תשל"ו), עמ' 160.

15 לבושי שרד, קראקא תרמ"ב, דף טו; ברכת הארץ, ירושלים תרס"ד, סא ע"א וע"ב. והשווה הדברים שכתבתי: תרביץ, מג (תשל"ד), עמ' 236 והערה 2 שם.

16 פרט לר' רפאל אהרן ׳ שמעון בחיבורו: טוב מצרים, ירושלים תרס"ח, ערך ר' יצחק לוריא אשכנזי; בניהו (לעיל, הערה 3), עמ' 78. הם רק הזכירו הסכמה זו אבל לא דנו בה כלל.

17 גם על המכתב שפרסם אסף, שהזכרנו לעיל, חתום יצחק לוריא (ס"ט). זה מחזק את הדברים שכתבנו למעלה שמכתב זה "נכתב כנראה בשנים הללו ולא בימי ישיבתו של האר"י בצפת". ובטלה אחת מטענותיו של ש"א הורודצקי, שמכתב זה לא נכתב על-ידי האר"י משום ש"האר"י היה חותם: יצחק בר' שלמה אשכנזי או לוריא אשכנזי אבל לא בשם לוריא בלבד" (תורת הקבלה של רבי יצחק אשכנזי-אר"י ורבי חיים ויטאל-רח"ו, תל-אביב תש"ו, ציון א, עמ' 78) כנראה שבימי חברותו חתם יצחק לוריא. וייחכן שהיה חותם גם בשם ס"ט, ובטלה טענתו האחרת של הורודצקי, שם.

18 ראה מאמרי על החבורות של צפת: מחקרים, עמ' 95-100.

בלא ידיעת רוב החברים הי"ו. לכן הסכמנו אנחנו הח"מ לקבל עלינו גזירת מו"ר [הרדב"ז] והסכמנו להיות כולנו לב אחד לאבינו שבשמים, וכל הסכמה כללית שנעשה לא נסכים אלא אחר שנשא ונתן באותו ענין באופן שיתבררו הדברים כהוגן, ואז מה שיעלה הסכמת הרוב יהי' המיעוט נגרר אחרי הרוב ונתחייב כל אחד מהמיעוט להחזיק סברת הרוב בכל כחו להכין אותה ולסעדה. גם קיבלנו עלינו שכל דין שיפסק מב"ד של שלשה שיתברר ויתמנה בהסכמת מורנו ורבינו נ"י, שלא יוכל שום איש מהח"מ להרהר על אותו הפסק דרך קינטור לא בפומבי ולא בחשאי ולא לפצות פה ולא לצפצף¹⁹.

אינני יודע מה גרם לאותה הסכמה — שמא היו קצת קינטורים וסכסוכים בין החברים, כמות שמוכיח הלשון שהבאנו זה עתה והלשון שנביא מיד בסמוך. לענייננו חשוב ביותר המשך כתב־ההסכמה:

גם קבלנו עלינו להתנהג כולנו באהבה ואחזה ולחוס כל אחד לכבוד חבירו ככבודו ובפרט בכבוד הב"ד שיתברר כנזכר. ואם יראה לשום אחד מהחתומים שאיזה חבר מהחתומים זולל בכבודו בין בדיבור בין במעשה שהוא חייב בתוך כ"ד שעות לגלות הדבר ההוא לאותו חבר ולהוכיחו בינו לבינו, ואם יתנצל אליו התנצלות חבירו יקבל התנצלותו וינחול לו. ואם יראה בו שלא חזר בו ולא התנצל אליו אז יגלה אוזן חבירו והם יוכיחו אותו על פניו באופן שלא ישוב עוד לעשות כדבר ההוא וגם הוא יעבור על פשע וימחה אשם, וכל זה הוא בשבועה חמורה בשם יתברך לדעת הנביא וכל אחד על דעת חבירו. . . . וזה ימשך מכאן ועד חמש שנים רצופים. והיה זה ביום ה' י"ט לחודש כסליו, שנת ויש"ב עמי בנוה שלום²⁰ והכל שריר וקיים²¹.

- 19 לבושי שרד (לעיל, הערה 15), שם; ברכת הארץ (לעיל, הערה 15), שם.
 20 שי"ח (1557). מכאן שאין יסוד לדעה המקובלת שבשנת שי"ג כבר ישב הרדב"ז בירושלים. וכבר העירונו על כך במקומות המצוינים בהערות 14, 15.
 21 לבושי שרד (לעיל, הערה 15), שם; ברכת הארץ (לעיל, הערה 15), שם. והשווה את התעודה שפרסם יעקב מאן מן הגניזה של קאהיר. בתעודה שנכתבה בטבת שכ"ד וחתומים עליה שני יהודים מקאהיר (אחד מהם הוא ר' יום טוב בר' יצחק ק' סיד, הוזה כנראה עם החכם שאישר וקיים את החרם שהוכרו על דוד, שהלשין והעליל עלילות שווא על אדוניו דון יוסף הנשיא, יחד עם ר' שמעון קאשטיאל, ר' משה דמוהי [ראה עליהם להלן, בפנים] ור' שמואל אלכולי [ראה עליו להלן, הערה 25] — ראה: תשובות ר' אליהו ק' חיים בשו"ת מים עמוקים, ב, ברלין תקל"ח, סימן נה; מאן במקום המצוין בסוף הערה זו, עמ' 474 הערה 97), נאמר בין השאר: "מדוע אנו החתומים מטה לקשור קשר חזק ואמין של אהבה ואחזה ושל [מאן השלים: ושלמה; ולי נראה שצריך להשלים: ושלום] בנינו כאילו היינו אחים מאב ואם לכל ענין שנצטרפו [?] סיוע זה לזה. . . גם בענין גמילות חסדים לגמול כל אחד לחבירו כמה שיוכל. . . באופן שלא יהיה כי אם שלום] — ד"ת [ואהבה ואחזה, אחים אמתיים כאילו היינו גופ' אחד, כאילו היינו אחים מאב ומאם מהריון ומלידה. כל ימי חיינו קבלנו וקיימנו עלינו ועל זרעינו וזרע זרעינו זה הקשר החזק האמין הנ' לעיל בלב שלם בנפש חפצה. . . וגם קבלנו על עצמנו שאם ח"ו יגרום העון שיכעוס שום א' ממנו עם [צ"ל

בין החתומים על האיגרת, מלבד הרב"א והאר"י, כאמור למעלה, ר' יהודה מסעוד²², ר' יצחק בירב²³, ר' יצחק בר אברהם בירב²⁴, ר' שמואל טאטלה²⁵ ור' אברהם הלוי²⁶. מיד לאחר זה באים דבריו של הרדב"ז: "אמת שכן גזרתי ובמקומי אני עומד". ההסכמה הזאת מזכירה מעין תקנה של עדת חסידים וקרובה ברוחה ובעניינה לתקנה של

על? השערות של מאן] חברו שלא לעמד כ"ד שעות עד שיתפייסו ויעשו של[ום] — ד"ת] ואהבה יותר חזק ותקיף מהראשונה. וכל הנו' לעיל קיימנו וקבלנו עלינו ועל זרעינו בכח שבועה חמורה בהזכרת הש' ית', ובתקיעת כף על דעת רבים ועל דעת הרבנים כמהר' יוסף קארו וכמהר' משה טראגה וכמהר' ישראל די קוראל וכמהר' מאיר די פאדווא וכהר' יצחק נ' סיד . . . לקיים כל הנו' לעיל בלב שלם מרעתנו ומרצוננו, וזה היה ביום ראשון שבעה עשר יום לחדש טבת בשנת השכ"ד ליצירה" (*Texts and Studies*, I, New York 1972, p. 472-474). תעודה זו, שכמדומה עדיין לא ניתנה עליה הדעת, יש בה עניין רב ויש בה חשיבות לנושא דיונו, בעיקר אם נשים אל לב שנכתבה בשנת שכ"ד, שש שנים לאחר כתב-ההסכמה של תלמידי הרדב"ז.

22 תרגם את הווהר לעברית ואף פירש כמה מאמרים בספר הווהר ועלה לארץ-ישראל ונפטר שם (ראה דבריו של סמברי: נויבאווא, סדר החכמים וקורות הימים, א, תרמ"ח, עמ' 160). הוא כנראה זהה עם ר' יהודה מסעוד, המסכים לפסק מהריק"ש (אהלי יעקב, להלן, בהערה הבאה, סימן ז) ולפסק ר' בצלאל אשכנזי (שם, סימן יח). הוא שימש אז, בשנת שמ"ח, כדיין. מזה נוכל להסיק שבשנת שי"ח היה עדיין צעיר לימים.

23 בנו של מהר"י בירב. ראה: שו"ת אהלי יעקב לר' יעקב קאשטרו, ליוורנו תקמ"ג, סימן עח. השווה הדברים שהביא בשמי: א' דוד, סיני, סו (תש"ל), עמ' שסה, שבהם חזרתי מן הדברים שהביא בשמי צ' ורבלובסקי בספרו: 6, p. 88, n. 6. *Joseph Karo, Lawyer and Mystic*, London 1962, וראה עוד: בניחו (לעיל, הערה 3), עמ' 74-78.

24 נכדו של מהר"י בירב.

25 כנראה נפל כאן שיבוש, ואולי צריך להיות: פאדלה. הוא ר' שמואל נ' פודילה, מחבריו ומתלמידיו הראשונים של האר"י במצרים. ראה להלן, בפנים. יש להעיר שבכתב-ההסכמה זה ובשאר התעודות שנתפרסמו בלבושי שרד ובברכת הארץ (לעיל, הערה 15) נפלו כמה שיבושים בדפוס. בין החתומים בכתב-ההסכמה שלנו נזכר גם ר' שמואל אלבלי וצ"ל כנראה אלכלי, הוא ר' שמואל אלכולי, בן דורם של ר' שמעון קאסטילאץ ור' משה דמוהי. והשווה לעיל, הערה 21.

26 אינני יודע למי הכוונה. שמא מותר לשער שהכוונה לר' אברהם הלוי ברוכים (מוגריבי), שמן המערב בא למצרים ומשם עלה לארץ-ישראל. ושם נכונה גם ההנחה, המוטלת עדיין בספק גדול, שר' אברהם הלוי ברוכים הוא מחברו של הספר "גלי רזיא", שנתחבר בעיקרו וברובו בשנים שי"ב-שי"ג (ראה: ג' שלום ומ' בית-אריה, דברי מבוא למאמר משרא קטרין לר' אברהם בן אליעזר הלוי, הוצאת בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים תשל"ח, עמ' 19-20; י' חשבי, פריקים — ספר השנה של מכון שוקן למחקר היהדות, א, תשכ"ז-תשכ"ח, עמ' 156-157); ולפיכך אין זה מן התימה שאין בספר דבר מקבלת הרמ"ק ומקבלת האר"י. משום כך גם נזכר בו חשבון השטרות, שהיה רגיל אז במצרים (ונתבטל סמוך לכך על-ידי הרדב"ז). אמנם חשבי מעיר ש"ממאמר אחד נראה, שזמן התחלת החיבור הוא שנת ש"ג . . . לדעתי תאריך זה בלבד מספיק כדי לבטל כל אפשרות לייחס את חיבור 'גלי רזיא', אפילו בסימן שאלה, לר' אברהם הלוי ברוכים מצפת" (שם, הערה 87). ולפי עניות דעתי איננו מוכרח. בחלום שחלם ר' חיים ויטאל בשנת ש"ל הוא ראה "בחלום זקן אחד בדמות הר' אברהם הלוי מוגריבי" (ספר החזיונות, מהדורת א"ז אשכנזי, ירושלים תשי"ד, עמ' מט). וכן בתיקוני שבת שבסוף "ראשית חכמה הקצר" (ויניציאה ש"ס). הוא נקרא ר' אברהם הלוי הזקן. לפיכך אין זה מן הנמנע שזמן התחלת החיבור היה יכול להיות בשנת ש"ג. ברם כאמור עיקרו ורובו של הספר נתחבר בשנים שי"ב-שי"ג ועדיין צ"ע.

חסידי צפת וחכמיה שנתקנה כנראה על-ידי ר' משה קורדובירו²⁷, אולי בשנת ש"ל, השנה האחרונה לחייו. כך מעיד הרח"ו כי —

בשנה ההיא [ש"ל] הסכימו קצת תלמידי חכמים שבעיר צפת יראי ה' וחסידיהם להתקבץ יחד כלם בבית-הכנסת בכל ערב-שבת ולספר כל אחד מעשיו לפניהם, אם טובים ואם רעים, מה שעשה בשבוע ההוא, כי על ידי זה יתבייש האדם ויחדל מלחטוא²⁸.

כבר ציינו שהחיד"א מעיד שהוא ראה את ההסכמה הנזכרת של תלמידי הרדב"ז בכתב-ידו של הרח"ו. זאת אומרת שהוא ראה צורך להעתיק אותה, שמא בגלל חשיבותה שראה בה ציון לדרך רבו בהיותו צעיר לימים, כבן כ"ה שנים, ושמא עצם העובדה שרבו היה חתום עליה היתה מספקת לרח"ו כדי להעתיקה בכתב-ידו. על כל פנים, הדברים שהבאנו מסופו של כתב-ההסכמה הם יוצאי דופן. אין זה רגיל שבהסכמה הסובבת על ענייני בית-דין ורוב ומיעוט, דהיינו על דבר הלכה, יימצא קטע מעין זה. אף אתה שומע מכך שהיחסים בין כל החכמים הנ"ל לא היו מתוקנים כל צורכם. ושמא השפיע עליהם הרדב"ז לקבל על עצמם להתנהג באהבה ובאחוה. דרך אגב ניתן להסיק מהסכמה זו שבגיל כ"ה שנים לערך כבר שימש האר"י כחבר בית-הדין של קאהיר בכוח או בפועל. יש להעיר, שכתב-היד של הסכמה זו נמצא בכתב-יד אחד יחד עם שטר ההתקשרות של תלמידי האר"י ועם שטרי הסמיכה של תלמידי מהר"י בירב²⁹, דהיינו הוא שייך לקטיגוריה אחת. כן יש לשים לב לכך שבין החתומים על כתב-ההסכמה היו ר' יהודה מסעוד, שתרגם את הזוהר לעברית וגם פירש מקצתו, ואולי ר' שמואל ן' פודילה ור' אברהם הלוי ברוכים³⁰. זאת אומרת שהיו בחבורה זו חכמים שנטו לתורת הסוד, אולי בהשפעתו ובהדרכתו של רבם הרדב"ז. החברים ביקשו לטהר ולזכך עצמם ואין לך אמצעי טוב לכך מאשר אהבה, שכל אחד יאהב את חברו, "ולחוס כל אחד לכבוד חברו ככבודו". מצוות הוכח תוכיח ליהודי שפגע בכבוד חברו באה לשם תיקונו של העולם ולשם כפרת עונו יותר מאשר לכבודו של הנעלב, ולפיכך חייב הנעלב "בתוך כ"ד שעות לגלות הדבר ההוא ולאותו חבר ולהוכיחו בינו לבינו".

כפי שאמרנו למעלה, נראה לנו שסמוך לאחר זמנו של כתב-ההסכמה, בין השנים שי"ח-ש"כ, התחיל האר"י להתבודד שש או שבע שנים בבית סמוך לשפת הנילוס. לפיכך אין בידינו ידיעות על לימודיו בשנים הללו. רשאים אנו לשער שרוב עיונו בשנים ההן היה בספרי הקבלה ובעיקר בספר הזוהר — הרי עולם הזוהר היה עולמו ובימת הזוהר — בימת חייו. יש להניח שהדפסתו של ספר הזוהר בפעם הראשונה בשנים הללו, שנות שי"ח-ש"כ,

S. Schechter, *Studies in Judaism*, II, Philadelphia 1908, p. 292-294 27

ספר החזיונות, שם, עמ' נב. 28

לבושי שרד (לעיל, הערה 15), טו ע"א-טז ע"א; ברכת הארץ (לעיל, הערה 15), סא ע"א-ע"ג. 29

השווה לעיל, הערות 25, 26. 30

גרמה להתעוררות גדולה בנפשו של האר"י. הרי כאן מעין רמז ממרום שהגיע זמנו של דרא בתראה, שמצווה לפרסם בו סודות התורה ולעסוק בספר הזוהר, "שבזכות זה עתיד לבוא משיח ולא בזכות אחר"³¹. וכך כתב ר' חיים ויטאל בהקדמתו לספרו "עץ חיים": "הרי כי ידע הרשב"י, שדברי הספר יהיו גנוזים וחתומים כספר חתום ולא יתגלה אלא עד סוף יומיא אל הראויים אליו בדרא בתראה, כדי שבזכותה יגאלו ישראל". ומעין הדברים הללו כתב ר' אברהם אזולאי בעל "חסד לאברהם", בהקדמתו ל"אור החמה":

דע כי גזרה חכמתו יתברך, שחיבור ספר הזוהר שמדבר בחכמת האמת לא יתפרסם ולא יתגלה אלא בדורו של הרשב"י עליו השלום ועל ידו. ונגזרה גזירה בפמליא של מעלה שלאחר דורו של הרשב"י ושל ר' אלעזר בנו לא יתעסקו בזאת החכמה בפרסום עד הדור האחרון דורו של משיח בן דוד, והכי איתא בתיקונין בהרבה מקומות, שאלו הסודות שבספר הזוהר לא יתגלו עד דרא דייתי מלכא משיחא.

נראה שכבר אז ראה האר"י, שעיבור הנשמות וגלגול הנשמות תפסו מקום כל כך חשוב במשנתו, בעצמו גלגולו של רשב"י. וכתב הרח"ו בהקדמתו ל"עץ חיים": "הרב הגדול האלהי כרשב"י בדורו". ובספר החזיונות כתב:

פעם אחת הלכתי עם מורי ז"ל אל מקום שנתוועדו שם חבירי רשב"י . . . ושם במזרח הדרך יש שם סלע אחד ובו שתי בקיעות גדולות, ובאותה בקיעה שלצד צפון שם ישב רשב"י ע"ה שבזמן האדרא רבה . . . ומורי ז"ל ישב בבקעה הצפונית במקום רשב"י ע"ה³².

והשווה דברים שכתב בעל "שבחי האר"י":

ולפעמים הלך עם החבירים למירון והיה מושיב אותם על המקום ששם גילה להם הרשב"י ע"ה האדרא רבא . . . והושיב כל אחד על מקומו הראוי לו כפי נשמתו והוא בעצמו ישב במקום ר"ש [בן יוחאי]³³.

ואין ספק שקברו של רשב"י במירון היה גורם חשוב לעלייתו של האר"י לצפת. בחזונו ובחזיונותיו צפה וראה מרחוק את החבריא, שהיתה משוטטת ועוסקת בסתרי תורה יחד עם הרשב"י ואף ראה את מקום קברותיהם. ושמא משום שראה בעצמו גלגולו של רשב"י ביקש אף הוא לקבץ סביבו חבורה של חברים-תלמידים ללמדם חכמת הנסתר. ונראה שלא רק בעצמו ראה גלגולו של רשב"י אלא בדורו שלו כולו ראה מעין גלגול והופעה בשנית של דורו של רשב"י, שנתלו בו תקוות מיסטיות ואפוקאליפטיות. אין ספק שראה את דורו כדור

31 ר' אברהם אזולאי בהקדמתו לפירושו לזוהר אור החמה.

32 ספר החזיונות (לעיל, הערה 26), עמ' קנג.

33 תעלומות הבמה, באסיליאה [צ"ל הענא] שפ"ט, מג ע"ב.

הגאולה. המסורת אומרת שבשעת פטירתו מן העולם אמר לתלמידו ר' יצחק כהן ש"אם היה הזכות גורם היה באותו שנה קץ אמיתי, שמימי רשב"י לא היה קץ כמוהו"³⁴. הזכרנו בתחילת דברינו את החיבורים בהלכה שחיבר האר"י בצעירותו במצרים. נזכיר עכשיו חיבורו בקבלה, הפירוש לספרא דצניעותא שבזוהר, שמוצאים אנו בו, לפי דבריו של גרשם שלום, קשר "עם הבעיות והטרמינולוגיה המיוחדת של שיטת ר' משה קורדובירו, שספריו בוודאי כבר נתפשטו בשנות השישים של המאה הט"ז גם במצרים"³⁵. יש כמה עדויות שהאר"י חיבר פירוש זה, ביניהן עדותו של האר"י עצמו ועדויותיהם של ר' חיים ויטאל ור' יוסף ק' טבול, שני תלמידיו הגדולים של האר"י. ר' מנחם די לונזאנו, בן דורו הצעיר של האר"י, שהיה מבקר חריף וכתב דברי ביקורת גם על הרמ"ק, הרח"ו ור' יוסף ק' טבול ועל שיריו של ר' ישראל נג'ארה, השיג עליו יותר מחמישים השגות, מהן השגות חריפות, בחיבורו "אמרי אמת". והרי מקצת מלשונוותיו בהקדמתו לחיבורו, כפי שהעתקתי בשעתי מכתב-היד של הספר, הנמצא באוצרות המוזיאון הבריטי:

שידעתי שמורינו כמוהר"ר הרי"א זלה"ה עשה פירוש למעט מס' דצניעותא מעיינונו בטרם יעלה למדרגת החכמה וטרם יגלה אליו דבר ה' . . . ופן יחשדני שומע באומרו מה האדם שיבא אחרי המלך להשיב את הארי אחרי מותו ואיך לא יראתי לשלוח יד קולמוסי על משיח ה', אודיע למעיין כי אדרבא גם הוא לי לישועה וישמח אדוני במעשי אלה, לפי שהוא עשה פירוש זה בתחילת עיניינו עם סברתו ולכן באו בו דברים אשר לא כן. ואח"כ בנוח עליו רוח הקודש רוח חכמה ובינה אלו היה יכול היה מתקנו או גונזו, אבל לא יכול כי מיד שכתבו קפצו עליו אחיו ורעיו אהוביו וקרוביו . . . והעתיקוהו, וכל אחד מהם חברא חברא אית ליה וחברא דחבריה אית ליה, באופן שנתפשט הספר ההוא בעולם ולא היה יכול לתקנו אחר זמן . . . שהרב ז"ל עשה הפירוש ההוא קודם שהשיג בחכמה. ובזה נמצאתי מועיל למעיינים, וגם בזה יש התנצלות גדול להרב ז"ל וזה כבודו והנני כבן יכבד אב, וכי אזילנא לההוא עלמא יפוק לאפי ויימא לי יבוא שלום. והנה תמהתי עליו שבא לפרש ספר ולא הלך כדרך המפרשים שיביאו בפירושם מספרים אחרים הצריך והמוכרח בלבד, אבל הרב ז"ל נתפשט בזה יותר מדאי עד שנראה שהיה [רוצה? מבקש?] להכניס כל הווה בזה הפירוש, והאריכות הגדול הוא על המעיין לטורח ומבלבל שיכלו³⁶.

דבריו האחרונים של ר' מנחם די לונזאנו, שהאר"י נתפשט בדבריו יותר מדי ושהם נאמרו באריכות גדולה, מוצאים את אישורם בדברי האר"י עצמו על-פי עדותו של בעל "שבחי האר"י":

34 ספר הגלגלים, פפ"ד תמ"ד, מה ע"ב; והשווה: ספר הכונות ומעשה נסים, יג ע"ב.

35 ג' שלום, קרית ספר, יט (תש"ב-תש"ג), עמ' 187.

36 כתב-היד שממנו העתיק שלום בא לידי מעוזבו של ר' זונדל סלאנט מירושלים (ציון, ה, ת"ש, עמ' 158) ושונה במקצת מן הנוסח של כ"י המוזיאון הבריטי; ראה: שלום, קרית ספר, שם, עמ' 189-190.

... וכשאני מתחיל לגלות לכם סוד אחד מן התורה נתרבה עלי כ"כ שפע חכמה כמו נחל שוטף ואני מבקש תחבולות מהיכן אפתח לכם צינור דק וקטן לומר לכם סוד אחד מן התורה דבר מועט כפי אשר תוכלון שאת, לא להרבות לכם יותר מכדי כחכם ותפסידו הכל, כמו הנער שהיה נחנק בגרונו אם היה בא לו החלב ברבוי³⁷.

השפע האלוהי היה פורץ מקרבו כמעייין הנובע ולא היה יכול לכלוא עצמו בתוך מסגרת של כתבים וספרים. לפיכך רשמו תלמידיו, ובעיקר הרח"ו, דברים מפיו. כתבנו למעלה שהאר"י עצמו העיד שהוא חיבר את הפירוש לספרא דצניעותא. הוא מספר על כך באיגרתו לר' שמואל ׳ן פודילה (או אל פודילא), שנמצאת בכתבי-יד רבים ונדפסה בשיבושים ובסילופים בסוף ספר "ארבע מאות שקל כסף" המיוחס לרח"ו (קארעץ תקס"ד) ונדפסה בצורה שלימה ונכונה בהשמטת שמו של מקבל האיגרת ב"ליקוטים מספר תורת נתן" לר' נתן שפירא ירושלמי (וארשה תרנ"ד)³⁸.

באיגרת זו, שאין לפקפק באמיתותה, כותב האר"י: "זכורני שגיליתי זה בפירוש ספרא דצניעותא... בקשהו אצל אחי ותמצאהו". דעתו של ג' שלום נוטה לכך שהאיגרת נכתבה על-ידי האר"י בצפת, והיינו לא לפני שנת ש"ל, ונשלחה משם למצרים³⁹. לפי עניות דעתי, עדיין יש מקום לפקפק בכך. ר' שמואל ׳ן פודילא היה מחבריו ומתלמידיו הראשונים של האר"י במצרים. כנראה לא היה מעולם בצפת. לא מצאנו כל רמז לכך. בליקוטים שבסוף "ספר הגלגולים" (פפד"מ תמ"ד) נאמר: "מצאתי בכתיבת ידי הר"ש פודילא זצ"ל וזה לשונו: שמעתי מהחכם המקובל האלוהי כמוהר"ר יצחק אשכנזי זלה"ה פשט לשון זה". אם נפרש "שמעתי" שר"ש ׳ן פודילא שמע מפיו של האר"י ממש ולא מפי כתביו, הרי זה בזמן שהאר"י דר במצרים. ושם ר' שמואל ׳ן פודילא היה שייך לחוג החברים שדיברנו עליו למעלה⁴⁰. כדאי עוד להזכיר את עדותו של בעל "שבחי האר"י", שהתפילין של שמושא רבא של האר"י "נמכרו למצרים בכ"ה זהובים אדומים [דוקאטים] והחכם השלם כמהר"ר פידלייא קנה אותם"⁴¹.

הפירוש לספרא דצניעותא וכן פירושו הארוך על התחלת הזוהר וכמה מדרושו על פרשיות שונות בזוהר נתחברו כנראה בשנות התבודדותו של האר"י, והיינו למן שנות שי"ח-ש"כ ואילך.

בימי ילדותו ובימי בחרותו של האר"י במצרים היו בה חכמים שסיפרו עליהם שהיו משתמשים בשמות הקדושים להברחת מזיקין ושרדים, שהיו מתפללים על קברות צדיקים לביטול גזירות רעות ולמיתת רשעים, שבזכות תפילתם נפקדו בורע של קיימא נשים, שחדל

37 תעלומות חכמה (לעיל, הערה 33), לו ע"ב. וראה גם חיבורי על האר"י (לעיל, הערה 13), עמ' 51.

38 שלום (לעיל, הערה 35), עמ' 188. 39 שם, עמ' 189.

40 השווה לעיל, הערות 35, 30. 41 תעלומות חכמה (לעיל, הערה 33), מא ע"ב.

להיות להן אורח כנשים, ושאר מעשי נסים ונפלאות. כך מסופר על ר' חיים כפוס⁴² "שהיה דיין ונסתמא והיו מרננים עליו שח"ו לקח שוחד ואמר בתוך קהל ועדה" שאם יש אמת בשמועה זו שלא יירפא מעוורונו, אבל אם השמועה היא דיבה וכזב "יאיר עיניו כבראשונה, ונתקבלה תפלתו בהלו נרו"⁴³. והעיד חיד"א שראה חתימתו,

כשהיה סגי נהור והיה חותם מאומד וכמעט אין האותיות נכרות כמי שלא ראה, וראיתי חתימתו אח"כ ה' נסי חיים כפוס כתיבה מאושרה. ועד היום כל הנשבע לשקר על קברו נענש⁴⁴.

ר"ח כפוס נקרא אחר-כך בשם בעל הנס. בין חכמי מצרים באותו זמן היה ר' שמעון קשטילאץ, תלמידו של הרדב"ז וחברו של האר"י, שעסק בקבלה וחבר פירוש על מגילת אסתר בשם "מגילת סתרים". היה חסיד בכל מעשיו,

ובשעת פטירתו צוה לתלמידיו שלא יעבירו את ארונו מעל קברי הגויים בשום אופן ויסתמו את הגולל בלוח שלו שהיתה לפניו, שהיה הוגה עליה יומם ולילה ולא יטפלו בו אלא תלמידיו ושישאו אותו על כפיהם מביתו לקברו⁴⁵.

בנו ר' אביגדור קשטילאץ,

נקרא כן לפי שמעשה נסים נעשו בו והוא כי זה הרב ר' שמעון נולדו לו י"ב בנים ומתו ותהי מרים אשתו עקרה וחדל להיות למרים אורח כנשים. וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה . . . ותלד בן ויקרא שמו אבי גדור. והתפלל עליו הרב, זה הילד גודר פרוצות של י"ג שנים מנין אבי שילדתם אשתו ויהי רב ועצום בישראל, וכך היה שהיה איש אלקים קדוש⁴⁶.

כן חי אז במצרים ר' משה דמוהי, שנקרא גם כן בשם בעל הנס, מכיוון שהושיע את יהודי מצרים מידו של מושל רשע, שגזר עליהם גזירות קשות והעליל עליהם עלילות שקר:

ויקם משה . . . והלך להשתטח על קברי אבות לקדושים אשר בארץ המה וילך הוא והשמש שלו בבית הקברות ולקח מרא וחצינא וחפר חפירה גדולה וירד לחוכה וכה אמר בלכתו, גזורני אני עליכם המתים . . . שתתפללו עמי כשם שאנו מתפללים עליכם שלשה פעמים ביום ואומרים ב'א'י' [ברוך אתה ה'] מחיה המתים, שתתפללו ותהיו לי לעזרה על צרת עמיכם . . . והיה מתפלל שם עד שהיו המצבות שבבית הקברות מתגלגלות⁴⁷.

42 ראה עליו: רפאל אהרן ׳ שמעון, טוב מצרים, ירושלים תרס"ח [להלן: טוב מצרים], בערכו.

43 שה"ג, ערך ר' מאיר גאביון. 44 שם.

45 ליקוטים מדברי יוסף סמברי (לעיל, הערה 22), עמ' 159–160; טוב מצרים, בערכו. וראה גם: א' דה, ותיקין, תשל"ה, עמ' 28, הערה 15.

46 סמברי, שם, עמ' 162. והשווה: שה"ג וטוב מצרים, ערך ר' אביגדור קאסטילאץ.

47 סמברי, שם, עמ' 120–121; והשווה: טוב מצרים, בערכו.

סמוך לכך מת המושל הרשע מיתת פתאום.

בדור שלפני כן חי במצרים ר' שמואל ׳ן סיד, שהציל את ישראל בזמן המרד של אחמד פחה שמרד באדוניו הסולטאן סלימאן המפואר בשנת רפ"ד. הוא איים להרוג את היהודים אם לא יתנו לו סכום עצום כופר נפשם. ר' שמואל ׳ן סיד גזר צום ותפילה "ועבר לפני התיבה והפציר בתפלתו, וכמעט הטיח דברי" כלפי מעלה באומרו עורה למה תישן ה', וירד מן התיבה סגי נהור"⁴⁸. מיד לאחר זה היתה תשועה גדולה לישראל, שנכרת ראשו של הצורר. והיה זה בכ"ח באדר שנת רפ"ד, יום שחגגו אותו משנה זו ואילך במשתה ובשמחה ובקריאת מגילה, הוא פורים מצרים"⁴⁹. ולא רק בתפילה היה גדול כוחו של ר"ש ׳ן סיד אלא גם בסילוק מזיקין וישידים בכוחו של השם המפורש:

היה בקי בחכמת הקבלה והוא הסיר את המזיקין מבית הכנסת של ק"ק סיבלייט ונקראת זאת הכנסת על שמו. ולפי שמתחלה היתה בית ואין שום אדם יכול להכנס לדור בו מפני המזיקין שיזיקו אותו, והרבה אנשים מתו בבית הזה מזאת הסבה. והיה כאשר בא הרב לארץ מצרים ובקש לדור בבית הזה כי היתה סוגרת ומסוגרת מפני חמת המזיק ספרו לו המאורע. ואז אמר להם, על מנת כך אדור בו וילן שם בלילה ההוא ויקח עץ אחד ויכתוב עליו מכתב פתוחי חותם וישימהו מראשותיו וישכב במקום ההוא. ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת, והנה איש יוצא לקראתו וחרבו שלופה בידו ויאמר להרב מי שמך לאיש שר ושופט עלינו ואיך מלאך לבך לישב בכאן. ותכף ומיד קם הרב כנגדו והראה לו את המטה שחקוק עליה שם המפורש . . . וגזר עליו שיביא כל השדים השוכנים בבית, ויבאו ויעמדו לפניו חבילות חבילות מינים ממינים שונים ויגער בהם הרב ויגרש אותם מפניו והוא אחריהם והיה מכה בהם עד שהורידם לבור הגדול הנקרא בור של חארת אלקראץ⁵⁰ וגזר עליהם לבל יעלו מן הבור ולא יזיקו לשום אדם בשום אופן בעולם. ומהיום ההוא והלאה עשו אותה בית הכנסת ונקראת על שמו⁵¹.

הבאנו כמה דוגמאות מחכמים מפורסמים, דוגמאות שאפשר להוסיף עליהן, כדי להצביע על האווירה ששלטה במצרים באותה תקופה. מסתבר שהאר"י, שהיה רך בשנים בבואו למצרים, הושפע מן השמועות ומן האמונות על כוחן של תפילות על קברי צדיקים לביטולן של גזירות קשות ועל כוחו של שימוש בשמות הקדושים להברחת מזיקין וכל רוחין בישין וכדומה במעשים שמחוץ לגדר הטבע.

48 סמברי, שם, עמ' 145; טוב מצרים, ערך ר' אברהם קשטרו הנגיד.

49 סמברי, שם; טוב מצרים, שם וערך ר' שמואל ׳ן סיד.

50 שאלתי כמה מומחים לפירושה של תיבה זו ולא ידעו תשובה מדויקת.

51 סמברי, שם, עמ' 159; טוב מצרים, ערך ר' משה דמוהי.